

Sectorrapportage Vleesveehouderij

Onafhankelijke consultatie onder Nederlandse vleesveehouders inzake de invulling van Pijler 1 in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) vanaf 2023

De GLB-pilot Sectorale Bouwstenen is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit door LTO Nederland in het kader van het derde plattelandsontwikkelingsprogramma POP3 met de Coöperatie Natuurlijk Limburg als penvoerder.

Laat je stem horen

En zorg voor een boerderijproof GLB

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandsontwikkeling Europa
investeert in zijn platteland

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Leeswijzer

Het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid gaat na 2022 op de schop. Op 1 juni 2018 heeft de Europese commissie hiervoor wetsvoorstellen gepresenteerd. In deze voorstellen is duidelijk gemaakt dat de Europese commissie het GLB doelgerichter wil inzetten voor milieu, klimaat, biodiversiteit en landschap. Ook de Nederlandse rijksoverheid is voornemens het GLB in te zetten voor deze doelen.

De vraag is hoe dit concreet uitgewerkt kan worden voor de Nederlandse landbouwsector, hoe dit samenhangt met initiatieven voor verduurzaming binnen de verschillende landbouwsectoren en voedselketens en wat agrarisch ondernemers nodig hebben om verduurzaming in de bedrijfsvoering verder vorm te geven. LTO Nederland heeft het initiatief genomen om boeren & tuinders te consulteren over deze vraag in de GLB Pilot Sectorale bouwstenen. In 2019 en 2020 zijn de mogelijkheden die agrariërs zien om duurzaamheid in hun bedrijfsvoering verder vorm en een impuls te geven opgehaald. De pilot heeft een platform geboden voor alle boeren en tuinders van Nederland om mee te praten over de Nederlandse invulling van het GLB voor na 2022. Door middel van een communicatiecampagne zijn een online enquête en interactieve bijeenkomsten per sector onder de aandacht gebracht. Ruim 2.200 boeren en tuinders hebben hun inbreng geleverd. Deze inbreng is per sector en voor de grotere sectoren uitgesplitst naar bodemtype en/of regio uitgewerkt in sectorrapportages. Voor u ligt de sectorrapportage biologische land- en tuinbouw met daarin de bevindingen uit de pilot voor deze sector.

De sectorrapportages zijn een bron van informatie voor beleidsmakers die schrijven aan het Nationaal Strategisch Plan voor het toekomstig GLB en voor de landbouwsector zoals LTO vakgroepen om hun standpunten en positie te bepalen ten behoeve van de komende discussie over de Nationale invulling van het GLB.

Inhoudsopgave

Leeswijzer	2
1. Beschrijving van de sector	5
1.1 Feiten en cijfers.....	5
1.1.1 Aantal bedrijven en aantal dieren	5
1.2 Wet- en regelgeving	6
1.3 Duurzaamheidsinitiatieven keten	6
2. Doelen	7
2.1 De 11 EU-doelen	7
2.1.1 Voldoende inkomen voor agrariërs.....	8
2.1.2 Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen.....	8
2.1.3 Klimaatadaptatie en –mitigatie.....	8
2.1.4 Behoud natuur en biodiversiteit	8
2.2 De opgaven t.a.v. de doelen 2, 5, 6 en 7 voor de vleesveehouderij	9
2.2.1 Voldoende inkomen voor agrariërs (2).....	9
2.2.1 Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen (5).....	9
2.2.2 Klimaatadaptatie en -mitigatie (6)	10
2.2.3 Natuur en biodiversiteit (7).....	11
3. SWOT van de sector t.a.v. de doelen.....	12
3.1 Samenvatting	12
3.2 Analyse	12
3.2.1 Sterktes	12
3.2.2 Zwaktes	13
3.2.3 Kansen	13
3.2.4 Bedreigingen	13
4. Kansrijke maatregelen en scenario's	14
4.1 Conditionaliteit	14
4.2 Eco-regeling	16
4.3. Andere maatregelen.....	16
4.4 Scenario's.....	17
4.4.1. Algemene beschouwing.....	17
4.4.2 Minimum aandeel blijvend grasland	17
4.4.3 Grasland langer dan 5 jaar in stand houden	17
4.4.4 Soortenrijk (kruidenrijk) grasland.....	18
4.4.5 Weidegang toepassen	18
4.4.6 Landschapselementen	18

4.4.7 Bodembedekking.....	18
4.4.8 Organische stof maatregelen dierlijke mest.....	18
4.4.9 Organische stof maatregelen Vaste mest.....	19
4.4.10 Gebruik bodemduurzaamheidsinstrument en of nutriëntenbalans	19
5 Werkwijze en verantwoording	20
5.1 Uitwerken doelen per sector	20
5.2 Consultatie van boeren & tuinders	21
Bijlage 1 Uitwerking Maatregelen	22
Bijlage 2 Bronnen	31

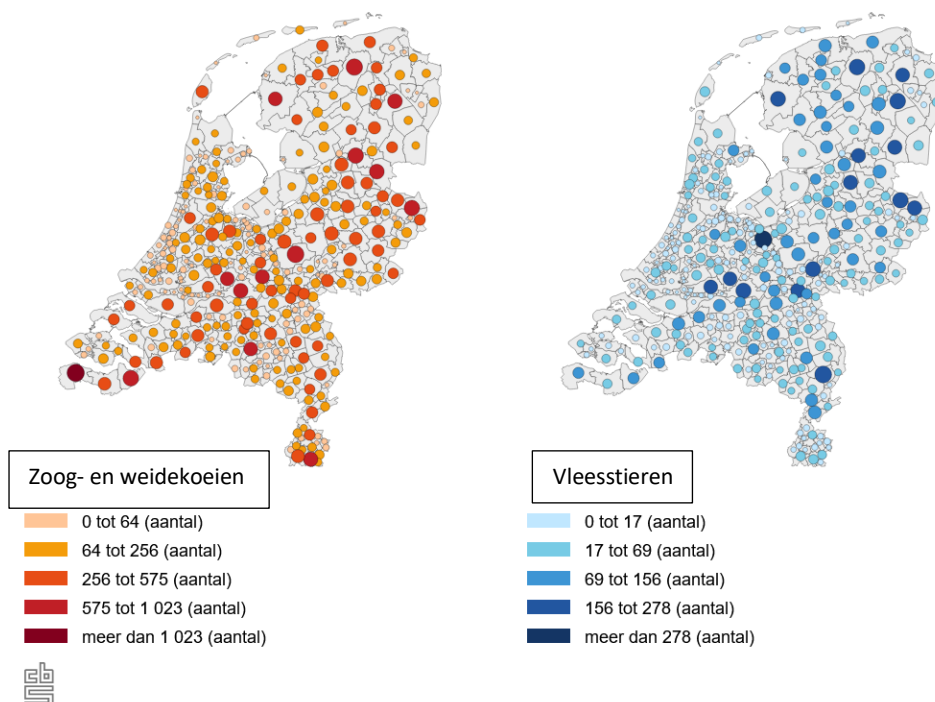
1. Beschrijving van de sector

1.1 Feiten en cijfers

1.1.1 Aantal bedrijven en aantal dieren

Deze sectorrapportage beschrijft de rundveehouderij die specifiek gericht is op vleesproductie afkomstig van zoog- en weidekoeien van vleesrassen. Veelal gaat het om 1) vrouwelijke dieren die na enkele keren afkalven worden geslacht, 2) het afmesten van de bijbehorende kalveren en 3) het mesten van de stieren. De sectorrapportage gaat niet over de gespecialiseerde vleeskalverhouderij en het afmesten van uitgemolken koeien afkomstig uit de melkveehouderij.

De rundvleessector is een relatief kleine en diverse sector. Kwantitatieve informatie over de aard en omvang en gedetailleerde bedrijfseconomische informatie is beperkt beschikbaar. Uit de voorlopige cijfers van het CBS blijkt dat er in 2020 in de sector 3.560 bedrijven actief waren die tezamen 58.244 zoog- en weidekoeien hielden en 739 bedrijven met 13.758 vleesstieren. Tezamen hielden zijn 72.002 dieren. De vleesveehouderij is kleinschalig: zoogkoeienbedrijven hebben gemiddeld zo'n 16 volwassen dieren en stierenmesters hebben gemiddeld 19 dieren. Baltussen et al. (WUR, 2019) concludeerde op basis van CBS-gegevens uit 2017 dat de spreiding in bedrijfsomvang groot is in Nederland, waarbij bijna 80% van de bedrijven minder dan 10 runderen heeft. De bedrijven met vleesvee bevinden zich verspreid door het land waarbij Flevoland iets minder dieren herbergt. Het aantal zoog- en weidekoeien is de afgelopen tien jaar ongeveer gehalveerd. Dit wordt toegeschreven aan de slechte rentabiliteit, onder andere door het afschaffen van de (EU-)slachtpremie en de beperkte beschikbaarheid van grasland bedoeld voor natuurontwikkeling (Baltussen, WUR, 2019).

Figuur 1. Het aantal dieren per gemeente (CBS 2020)

De sector kenmerkt zich door veelal kleinschalige familiebedrijven, die de vleesveehouderij soms als hoofdberoep maar vaak ook in combinatie met een andere agrarische of niet-agrarische tak uitoefenen. De afzet van het rundvlees is verschillend georganiseerd: van huisverkoop en directe verkoop aan de horeca tot via slachterijen en tussenhandel aan supermarkten. Lokaal produceren en afzetten gecombineerd met koeien en kalveren in de wei dragen bij aan de zichtbaarheid en een goed imago van de sector. De vleesveehouder is in veel gevallen ook natuurbeheerder door begrazing van natuurterreinen en draagt daarmee bij aan het behoud van natuur en biodiversiteit.

Vleesveebedrijven hebben overwegend grasland in gebruik. Uit de online-enquête onder 141 vleesveehouders (GLB-pilot sectorale bouwstenen) blijkt 38% alleen grasland in gebruik te hebben en heeft 23% van de ondernemers minder dan 5 ha bouwland in gebruik. Daarnaast hebben veel bedrijven gronden in gebruik (pacht) van derden (o.a. terreinbeheerders) om hun dieren in te scharen.

Gegevens over de rentabiliteit van de sector zijn schaars, maar het is wel duidelijk dat deze onder druk staat (LTO, 2019). Er zijn enorme verschillen in rendement, hetgeen ongetwijfeld met de wijze van afzet en de bedrijfsomvang heeft te maken. Aangenomen wordt dat het afschaffen van de slachtpremie veel vleesveehouders afgelopen jaren heeft doen stoppen.

1.2 Wet- en regelgeving

Voor de vleesveesector is wet- en regelgeving op een aantal gebieden van belang. Actueel is de depositie van stikstof op Natura 2000 gebieden voortkomende uit de EU-Vogel- en Habitatrichtlijn en door Nederland vertaald in Wet Natuurbescherming. Voor het gebruik van meststoffen zijn de [Meststoffenwet](#), de bijbehorende [gebruiksnormen](#) en het [Besluit gebruik meststoffen](#) voor het gebruik van dierlijke en andere organische meststoffen van belang. Daaraan gerelateerd zijn de Nitraatrichtlijn en de Kader Richtlijn Water die betrekking hebben op de chemische en biologische kwaliteit van het oppervlakte- en het grondwater. Het [Activiteitenbesluit Milieubeheer](#) verplicht bedrijven om alle energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van 5 jaar of minder uit te voeren.

1.3 Duurzaamheidsinitiatieven keten

De rundvleessector kent geen eigen duurzaamheidskeurmerk. Dit is het gevolg van het feit dat het een kleine sector is met relatief veel kleine bedrijven die hun vlees lokaal afzetten. Een klein deel van de sector is biologisch en gecertificeerd via SKAL. Er zijn wel een aantal samenwerkingsverbanden van vleesveehouders die hun vlees regionaal onder een merknaam afzetten. Duurzaamheid kan hier een onderdeel van zijn. Ook worden op een aantal bedrijven dieren gehouden volgens het Beter Leven Keurmerk van de Dierenbescherming. Dit landelijk keurmerk (1,2 of 3 sterren) en heeft betrekking op dierenwelzijn en is geen dus duurzaamheidskeurmerk. Het merendeel van het vlees wordt niet afgezet onder een gecertificeerd duurzaamheidskeurmerk.

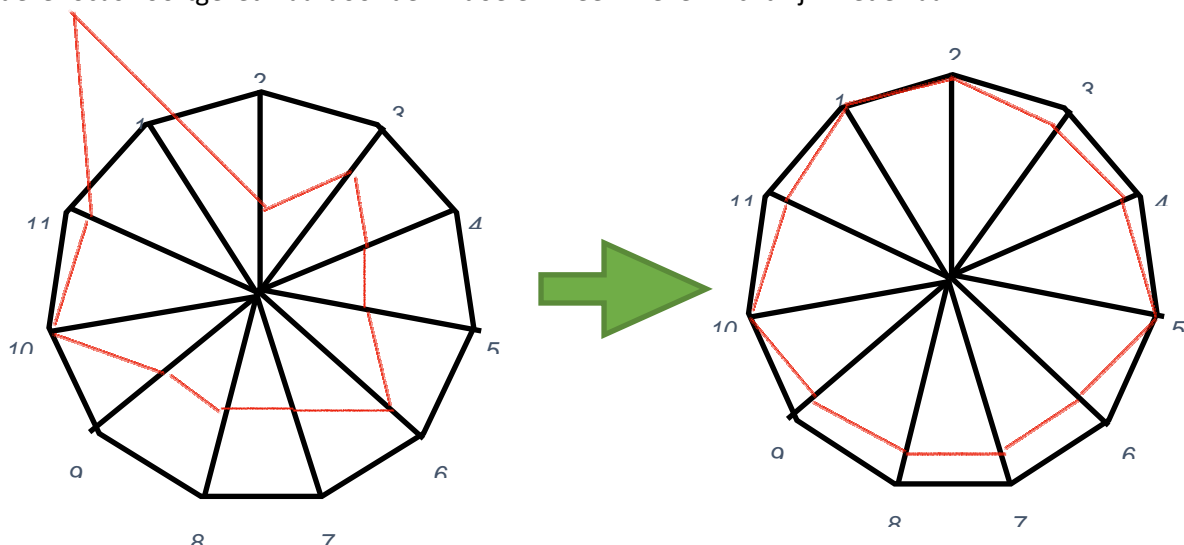
2. Doelen

2.1 De 11 EU-doelen

Op basis van de huidige GLB doelen, welke in 2010 zijn geformuleerd, zijn voor het GLB na 2020 een elftal nieuwe doelen opgesteld. Zowel de doelen voor het huidige GLB als de nieuwe doelen zijn verbonden aan de duurzaamheids-elementen people, planet en profit. Voor het GLB na 2020 zijn de volgende doelen opgesteld:

1. Voedselzekerheid;
2. Voldoende inkomen voor agrariërs;
3. Risicomanagement;
4. Rechtvaardige ketens;
5. Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen;
6. Klimaatadaptatie en -mitigatie;
7. Behoud natuur en biodiversiteit;
8. Volksgezondheid;
9. Leefbaar platteland;
10. Innovatie;
11. Werkgelegenheid.

De eerste 4 doelen zijn verbonden aan het profit-aspect, waarbij centraal staat dat het voor agrariërs aantrekkelijk blijft om te blijven produceren. Doelen 5 tot en met 8 zijn gekoppeld aan het planet-aspect, waarbij wordt gekeken naar de balans tussen voedselproductie en het gebruik van natuurlijke hulpbronnen. De laatste 3 doelen hebben voornamelijk een people-aspect, waarbij het belang wordt onderstreept van een goede ontwikkeling van de keten op het platteland. De afgelopen decennia heeft de land- en tuinbouw zich met name gericht op doel 1: voedselzekerheid. Dit had onder andere tot gevolg dat op de andere doelen concessies zijn gedaan. Sinds 2014 is er in Pijler 1 van GLB meer aandacht voor de doelen 5 tot en met 8 in de vorm vergroeningseisen. In het GLB vanaf 2023 wordt deze focus voortgezet waardoor de 11 doelen meer in evenwicht zijn met elkaar.

Figuur 2: Van focus op voedselzekerheid naar meer balans in de doelen van het GLB

Voor de pilot Sectorale Bouwstenen zijn voornamelijk doelen 2, 5, 6 en 7 relevant aangezien we in dit project kijken naar hoe het nieuwe GLB over de verschillende sectoren kan worden verduurzaamd en bedrijven kan ondersteunen. Hieronder een korte toelichting op deze doelen.

2.1.1 Voldoende inkomen voor agrariërs

Deze doelstelling geeft het belang weer van een gezond landbouwbedrijf, waarbij het inkomen van de boer niet beneden een bepaald niveau komt (bijv. minimumloon). Het nieuwe GLB kan dit doel ondersteunen door te fungeren als vangnet, waarbij door middel van inkomensondersteuning boeren en tuinders een sterkere positie krijgen. Agrariërs zien de betalingen vooral als een vergoeding voor de eco-systeemdiensten die zij leveren. Een mogelijkheid hierbij is dat deze betalingen worden gekoppeld aan de inkomstenbelasting zodat subsidie vooral komt bij agrariërs die het nodig hebben. Echter kan ook specifieke subsidie worden gegeven aan bijv. kleinschalige of multifunctionele bedrijven, welke mogelijk een rol kunnen spelen voor natuur- en landschapsbehoud. Dit is zeer gebiedsafankelijk en zal per regio of sector moeten worden bekeken.

2.1.2 Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen

Natuurlijke hulpbronnen zoals bodem en water zijn essentieel voor de landbouw en het belang van een duurzaam beheer van deze hulpbronnen wordt in deze EU doelstelling onderstreept. Bij te intensieve of overproductie in de landbouw raken bodem en water uitgeput of verontreinigd en emissies van nutriënten naar lucht en water beschadigen habitats en ecosystemen. Voor een gezond voedselproductiesysteem is het van belang dat er wordt geïnvesteerd in beter bodembeheer, goede bodemvruchtbaarheid en het zoveel mogelijk sluiten van nutriëntenkringlopen op regionaal niveau. Ook het terugdringen van emissies en een efficiënt gebruik van water zijn van belang voor een duurzamere landbouw. Het nieuwe GLB kan hierbij ondersteunen, zodat de landbouw zorg draagt voor het agro-ecosysteem.

2.1.3 Klimaatadaptatie en –mitigatie

Klimaatadaptatie gaat over de aanpassing op het veranderd klimaat en klimaatmitigatie gaat over de compensatie van de effecten van het veranderend klimaat. Door klimaatverandering moeten land- en tuinbouw zowel bijdragen aan het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen als ervoor zorgen dat landbouwsystemen zich voldoende kunnen aanpassen aan een veranderend klimaat en verschuivingen in ecosystemen. Hierbij moet worden bekeken hoe emissies van methaan en CO₂ kunnen worden verminderd en hoe koolstof kan worden vastgelegd in de bodem. GLB subsidies kunnen middels innovatieregelingen worden gebruikt om boeren en tuinders te stimuleren om mitigatie- en/of adaptatiestrategieën te implementeren of deel te nemen aan duurzaamheidsprojecten vanuit de keten.

2.1.4 Behoud natuur en biodiversiteit

Natuurgebieden en biodiversiteit nemen sterk af in Europa en, mede door schaalvergroting in agrarische gebieden en het verdwijnen van landschapselementen, verschaalt het cultuurlandschap. Het belang van biodiversiteit en bepaalde ecosystemendiensten voor het agro-ecosysteem wordt in deze doelstelling onderstreept, waarbij zorg voor natuur en biodiversiteit centraal staat bij het produceren van voedsel. Dit kan op verschillende manieren worden geïmplementeerd in de bedrijfsvoering: van natuurinclusieve landbouw tot het nemen van maatregelen welke specifieke natuurdoelstellingen ten goede komen. Prestaties op het gebied van natuurbehoud en biodiversiteit kunnen middels GLB subsidies worden beloond en gestimuleerd.

2.2 De opgaven t.a.v. de doelen 2, 5, 6 en 7 voor de vleesveehouderij

2.2.1 Voldoende inkomen voor agrariërs (2)

De belangrijkste voorwaarde om een bedrijf te kunnen uitoefenen is dat de ondernemer er zijn inkomen mee kan verdienen. De EU-slachtpremie was jarenlang een belangrijk onderdeel van het inkomen van de vleesveehouder. Het geleidelijk afbouwen van deze premie en de vervanging door de hectare-premie en de graasdierpremie heeft veel vleesveehouders doen besluiten om te stoppen. Vleesveehouders moesten op zoek naar een nieuw verdienmodel. Bedrijven proberen dit individueel of in groepsverband in te vullen, maar het blijft een uitdaging om voldoende inkomen te genereren in de vleesveehouderij. Daarbij moet aangetekend worden dat het verdienmodel voor nevenbedrijven anders kan liggen dan voor bedrijven die hier hun hoofdkomen mee moet verdienen.

2.2.1 Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen (5)

Bodem

Eén van de weinige Indicatoren om de kwaliteit van de bodem vast te stellen is de hoeveelheid organische stof (WUR,2019). Daarnaast worden er door bodemkundige bureaus wel metingen gedaan naar de biologische activiteit in de bodem maar dit is geen uniforme indicator (Eurofins). Uit onderzoek van het LBI (2019) blijkt dat het organische stof gehalte van de Nederlandse bodems in Nederland de afgelopen decennia gemiddeld nagenoeg gelijk is gebleven, hoewel er onderling wel verschillen zijn wat betreft toe- en afname. Duidelijk is ook dat het gehalte aan organische stof verschilt per grondsoort. Veen bevat meer organische stof dan klei en klei meer dan zandgrond. Ook het gebruik van de grond maakt verschil. Bodems onder grasland bevatten meer organische stof dan onder bouwland. De meeste organische stof bevindt zich in bodems van natuurterreinen. Vleesveebedrijven komen voor op alle grondsoorten, hebben veel (of uitsluitend) grasland in gebruik en begrazen natuurterreinen. Ook vindt er veel weidegang plaats. Bodems met langjarig grasland die beweid worden door dieren zullen een hoog gehalte aan organische stof kennen ten opzichte van bouwland en (tijdelijk) grasland zonder begrazing. .

Water

De belasting van oppervlaktewater met nutriënten afkomstig van de landbouw wordt onder meer gemonitord met het Meetnet Nutriënten Landbouw Specifiek Oppervlaktewater (MNLISO). Uit de resultaten van het MNLISO komt naar voren dat de waterkwaliteit in de landbouwspecifieke wateren aan het verbeteren is, maar dat er in de periode 2014 tot en met 2017 op circa 40-60% van de meetlocaties nog niet aan de waterschapsnorm voor N-totaal of P-totaal wordt voldaan. Uitgaande van de huidige landbouwpraktijk kunnen de nutriëntendoelstellingen van de KRW in het oppervlaktewater in grote delen van Nederland niet worden gehaald. De huidige gangbare landbouwpraktijk van bemesting volgens landbouwkundig advies en economisch optimale gewaskeuzes is niet toereikend (PBL, 2017).

Regio	1992-1995	1996-1999	2000-2003	2004-2007	2008-2011	2012-2015
Zand	95	82	59	64	51	46
Klei		36	23	32	12	7
Löss			90	89	65	64
Veen		0	0	9	0	0

* Bepaald op basis van bedrijfsgemiddelde concentraties en dan gemiddeld per periode.

Bron: Fraters et al. (2016)

Tabel 1 Percentage bedrijven met nitraatconcentraties hoger dan 50mg/l in water dat uitspoelt in de wortelzone. De emissies onder grasland zijn gemiddeld lager dan onder bouwland.

Het RIVM constateert dat er regionaal grote verschillen zijn tussen grondsoorten. Zo is er minder uitspoeling onder kleigrond dan onder zandgrond. Uit de PBL evaluatie Meststoffenwet 2016 blijkt dat het aantal locaties waar meer dan 50mg/l wordt gemeten vanaf 2004 tot 2015 is afgenomen.

Gewasbeschermingsmiddelen

Over het voorkomen van gewasbeschermingsmiddelen in het oppervlaktewater meldt het PBL dat het aantal gemeten overschrijdingen van de waterkwaliteitsnormen voor chronische blootstelling van waterorganismen aan gewasbeschermingsmiddelen is in de periode 2016-2018 met 30 procent afgenomen ten opzichte van de referentie 2011-2013; voor de acute norm (piekbelasting) is de afname 50 procent. Deze trends zijn mede berekend op basis van meetcijfers voor het jaar 2018. De metingen tot en met het jaar 2017 wezen op een daling van het aantal overschrijdingen van de chronische norm van 15% ten opzichte van de referentieperiode 2011 – 2013. Het aantal gemeten normoverschrijdingen neemt verder af, maar het tussendoel van de nota Gezonde Groei, Duurzame Oogst is voor de chronische norm niet gehaald.

Het effect van de aangescherpte regelgeving t.a.v. bufferstroken langs watervoerende sloten en driftreductie vanaf 2019 is niet in het rapport van het PBL meegenomen omdat dit betrekking heeft op de periode 2016-2018. Een verdere reductie na 2018 is derhalve te verwachten.

Hoewel er geen cijfers zijn per landbouwsector is het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen bij vleesveehouders laag ten opzichte van andere sectoren. Er is relatief veel grasland in gebruik waar weinig gewasbeschermingsmiddelen worden toegepast en op natuurterreinen worden helemaal geen gewasbeschermingsmiddelen gebruikt. Samengevat is de opgave voor het beheer van natuurlijke hulpbronnen in de vleesveehouderij relatief beperkt.

2.2.2 Klimaatadaptatie en -mitigatie (6)

Op 28 juni 2019 heeft het kabinet het Nationale Klimaatakkoord gepresenteerd. Het akkoord bevat een pakket maatregelen dat er voor moet zorgen dat in 2030 de uitstoot van broeikasgassen in Nederland met 49% is verminderd ten opzichte van 1990. Voor de sector landbouw (inclusief glastuinbouw) en landgebruik betekent dit een reductiedoel van 6 Mton CO₂ equivalent. In dit verband is met name het reductiedoel van 1Mton door middel landgebruik relevant. De voortgang van de realisatie van deze emissiereductie wordt door het Planbureau voor de Leefomgeving jaarlijks in de Klimaat- en Energieverkenning berekend.

Klimaatadaptatie gaat over het anticiperen op klimaatverandering, d.w.z. wateroverlast of -tekort en bijv. extreem hoge temperatuur. Klimaatmitigatie gaat over het compenseren van effecten die klimaatverandering veroorzaken zoals het verminderen van emissie van methaan, lachgas of CO₂ en over het vastleggen van CO₂ in gewassen of landbouwbodems. Voor de vleesveehouder ligt er wel

een opgave omdat runderen herkauwers zijn en het broeikasgas methaan produceren. De klimaatimpact per kg eetbaar product is bij rundvlees van vleesrunderen hoog (2014, Moerkerken et. al). Daarentegen is de sector wel actief in het reduceren van broeikasgassen met het gebruik van hernieuwbare energie. Ook het voeren van bijproducten uit de voedingsmiddelenindustrie is positief en levert een bijdrage aan de kringlooeconomie

2.2.3 Natuur en biodiversiteit (7)

Ten aanzien van de biodiversiteit ligt er een grote opgave in het buitengebied. Indicatoren zijn er beperkt. De afgelopen tientallen jaren is het aantal boerenlandvogels teruggelopen (Meetnet Boerenland vogels). Meerdere onderzoeken wijzen uit dat de hoeveelheid insecten aanzienlijk is verminderd, de oorzaken zijn divers. Het percentage van EU-beschermde soorten en leefgebieden gerelateerd aan landbouw met stabiele of positieve trend bedraagt in Nederland 3,8%. (SOVON, Europese monitoring). Dit betekent dat 96% van de op landbouwgrond voorkomende soorten of leefgebieden een ongunstige staat van instandhouding vertoont; bij meer dan 70% is geen sprake van een verbetering van die ongunstige staat van instandhouding (WUR, 2019). Oorzaken en mogelijkheden om de biodiversiteit te versterken vragen veelal ene gebiedsgerichte gerichte aanpak. De vleesveehouderij heeft goede mogelijkheden om hier een positieve bijdrage aan te leveren. Landbouwgronden of natuurterreinen die langjarig of permanent als grasland in gebruik zijn en worden begraasd zijn belangrijk voor de biodiversiteit.

3. SWOT van de sector t.a.v. de doelen

3.1 Samenvatting

Sterkte	Zwakte
<ul style="list-style-type: none"> • Kwalitatief goed product • Productie is transparant • Werkt grotendeels volgens de principes van kringlooplandbouw en natuurinclusief • Scoort goed op dierenwelzijn	<ul style="list-style-type: none"> • Rentabiliteit is laag • Hoge uitstoot broeikasgassen per eenheid product • Kleine sector waar de regels voor de melkveehouderij niet altijd passen • Weinig grote bedrijven die kunnen investeren in nieuwe ontwikkelingen • Afhankelijkheid van huurgrond
Kans	Bedreiging
<ul style="list-style-type: none"> • Mogelijkheden voor kringlopen verder te sluiten • Consument heeft belangstelling voor lokaal geproduceerd product • Levert bijdrage aan biodiversiteit (natuur en landschap) • Goed imago • Korte keten	<ul style="list-style-type: none"> • Hoge grondprijs (concurrentie om de grond met andere sectoren) • Weinig samenwerking in de keten en tussen ondernemers • Afhankelijkheid van pacht

3.2 Analyse

3.2.1 Sterktes

Duurzaam beheer natuurlijke hulpbronnen bodem en water

Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen voor het beheer van grasland is beperkt. Voor bemesting van het grasland en de akkers wordt vaak de eigen (vaste) mest gebruikt. Dit betekent dat er ten opzichte van ander landgebruik relatief weinig emissie van mineralen en gewasbeschermingsmiddelen naar het grond- en oppervlaktewater optreedt.

Klimaatadaptatie- en mitigatie

Het feit dat vleesveebedrijven vooral veel en langjarig grasland in gebruik hebben, maakt dat de sector op dit punt goed scoort op het gebied van klimaatadaptatie- en mitigatie. Grasland is beter dan bouwland bestand tegen perioden van droogte of wateroverlast. Bovendien wordt onder grasland veel organische stof vastgelegd. Bedrijven maken relatief weinig gebruik van kunstmest omdat ze zelf over organische mest beschikken.

Landschap en biodiversiteit

Ten aanzien van biodiversiteit scoren vleesveebedrijven goed. In tegenstelling tot de melkveehouderij past extensief beheerd grasland vaak binnen de bedrijfsvoering en worden ook natuurgronden begraasd. Het zijn vaak graslanden die langjarig in gebruik zijn en soortenrijk zijn. Daarnaast geeft weidegang een extra impuls aan de biodiversiteit.

Dierenwelzijn

Vleesveebedrijven scoren goed op dierenwelzijn. De extensieve bedrijven nog meer dan de

intensieve. De dieren lopen voornamelijk buiten, de kalveren blijven de bij de koe. De meeste bedrijven hanteren een stalsysteem waarbij de dieren in een grote groepen worden gehouden.

3.2.2 Zwaktes

Inkomen

Het verdienmodel is een zwak punt van de sector. Dit heeft te maken met de kleinschaligheid van de productie en het ontbreken van samenwerking in de keten en tussen veehouders onderling. De financiële opbrengsten van het vlees zijn vaak te beperkt voor een zelfstandig verdienmodel. Door de zwakke financiële basis van veel bedrijven is grondverwerving lastig en ondervinden ze concurrentie van melkveehouders. Vleesveebedrijven zijn vaak aangewezen op huurgrond of op laag productieve gronden die voor andere sectoren niet interessant zijn. Omdat het binnen de veehouderij een kleine sector is, wordt bij de regelgeving voor de veehouderij niet altijd rekening gehouden met specifieke kenmerken van de vleesveehouderij.

Klimaatadaptatie en mitigatie

Vleesrunderen zijn herkauwers en produceren het broeikasgas methaan. Het gevolg hiervan is een relatief hoge klimaatimpact in vergelijking met andere dieren die gehouden worden voor de vleesproductie. Rundvlees uit de zoogkoeienhouderij heeft ook een veel hogere emissie in CO₂-equivalenten dan rundvlees als bijproduct van de melkveehouderij. Dit komt omdat bij melkvee de totale emissie van de koe verdeeld wordt over melk en vlees, terwijl bij de vleeskoeien de emissie volledig wordt toegerekend aan het vlees. In vergelijking met andere varkens en pluimvee kost de productie van een kilo rundvlees meer water.

3.2.3 Kansen

De groeiende belangstelling van consumenten voor lokaal geproduceerd voedsel van goede kwaliteit is een kans om het verdienmodel te verbeteren. Het telen van eigen voer (eiwit) en het gebruik van bijproducten uit de voedingsmiddelenindustrie maakt dat vleesveehouders kringlopen helemaal of bijna helemaal kunnen sluiten. Versterking van de biodiversiteit wordt als een belangrijke maatschappelijke opgave gezien. De vleesveehouderij hoort bij de landbouwsectoren die hier een grote bijdrage aan leveren in landbouwgebieden en in natuurgebieden. Doordat het beweiden met dieren heel zichtbaar is komt dit het imago van de sector ten goede.

3.2.4 Bedreigingen

De kwetsbaarheid van de sector heeft te maken met het verdienmodel dat lastig is. Daardoor zijn bedrijven niet altijd in staat om investeringen te doen om hun bedrijfsvoering te optimaliseren. De sector klein is en kent relatief veel kleine bedrijven, dat maakt het lastig om een collectief te vormen dat voor de belangen van de sector kan opkomen. Het is dus het lastig om beleid specifiek gericht op de vleesveesector gerealiseerd te krijgen. Samenwerking tussen bedrijven onderling is nodig om als sector een vuist te kunnen maken.

4. Kansrijke maatregelen en scenario's

4.1 Conditionaliteit

Vetrekpunt voor het GLB na 2021 is dat de huidige vergroeningseisen de basisvoorwaarden vormen om in aanmerking te komen voor de huidige betalingsrechten, de zgn conditionaliteit. De conditionaliteit is door de Europese Commissie vertaald in 10 Goede Landbouw- en milieucondities (GLMC).

Nr.	GLMC	Uitgangspunt invulling t.b.v. bedrijfsplan
1	Instandhouding van blijvend grasland op basis van een verhouding blijvend grasland ten opzichte van het landbouwareaal	Vegetatie van grassen of andere kruidachtige voedergewassen dat minimaal 5 jaar niet in vruchtwisseling is opgenomen. Landelijk moet dit areaal op 40,97% ¹ van het totaal areaal landbouwgrond blijven. Indien dit aandeel landelijk krimpt moet een omzetverbod of herstelplicht worden ingevoerd.
2	Passende bescherming van wetlands en veengebieden	
3	Verbod op het verbranden van stoppels	Al vele jaren van kracht. Blijft gelijk.
4	Aanleg van bufferstroken langs waterlopen	Verplichte teeltvrije zone met ingang van 01-01-2020 per teelt/gewas geregeld
5	Gebruik van het landbouwbedrijfsduurzaamheidsinstrument voor nutriënten	Bemestingsplan en organische stofbalans op bedrijfsniveau
6	Bodembewerkingsbeheer ter vermindering van het risico van bodemdegradatie, waaronder door rekening te houden met hellingen	Regionale invulling voor hellingen en stuifgevoelige zandgronden conform huidige (2020) voorwaarden.
7	Geen kale grond in de meest gevoelige periode(n)	Bodembedekkers voor specifieke bodemtypen (niet zware klei waar najaarsploegen de norm is). volgens de voorwaarden voor de huidige vergroening. Dit houdt in 5% van het bouwlandareaal invullen met ecologisch aandachtsgebied, waarbij een groenbemester

¹ In het keuzemenu voor eco regelingen is een maatregel opgenomen voor agrariers die bovengemiddeld een bijdrage leveren aan deze landelijke norm.

		voor een factor 0,3 meetelt. ² Deze GLMC hangt samen met de invulling van GLMC 9.
8	Gewasrotatie	Minimaal 1 op 3 aardappelen
9	Minimumaandeel landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen of oppervlakten. Behoud van landschapselementen. Verbod op snoeien in de vogelbroedperiode	5% niet productieve elementen op bouwland waarbij dezelfde factoren worden aangehouden als in de huidige vergroeningsvoorwaarden. Om zo dicht mogelijk tegen de huidige voorwaarden te blijven wordt gecompenseerd met het areaal groenbemesters (tegen een factor 0,3) ³
10	Verbod op het omzetten en ploegen van blijvend grasland in Natura 2000-gebieden	Conform huidige regels

Tabel 2. Goede Landbouw- en Milieucondities

De volgende GLMC's zijn relevant voor de vleesveehouderij.

GLMC1: Grasland is voor de vleesveehouderij een belangrijk productiemiddel. De voorwaarde om dit langjarig in stand te houden zal voor de meeste bedrijven geen probleem zijn

GLMC 2: De passende bescherming van wetlands en veengebieden kan beperkingen opleveren voor het gebruik van deze gronden. Zolang er nog begrazing of voederwinning mogelijk is kan dit voor vleesvee interessant zijn als dit voor hoogproductieve melkkoeien geen optie meer is.

GLMC 5: Het gebruik van een landbouwbedrijfsduurzaamheidsinstrument voor nutriënten is nu al vaak op eigen initiatief van de agrariër praktijk.

GLMC 10: Het verbod op het omzetten en ploegen van blijvend grasland in N2000-gebieden. Vleesveebedrijven maken juist vaak gebruik van extensiever beheerde graslanden zoals die in de N2000-gebieden voorkomen. De behoefte aan het scheuren van dit grasland zal er niet of nauwelijks zijn.

Samengevat is de verwachting dat de meeste vleesveehouders zullen voldoen aan de versterkte conditionaliteit, uitgaande van de bestaande voorwaarden voor de basisvergoeding én de huidige vergroeningseisen.

² In het keuzemenu voor ecoregelingen is een maatregel opgenomen voor bodembedekking. Wanneer een ondernemer er voor kiest om meer bodembedekking toe te passen dan de huidige vergroeningseis van 5% ecologisch aandachtsgebied voor bouwland waarbij groenbemesters voor een factor 0,3 meetellen, kan dit ingezet worden als een eco-regeling. Alleen het extra deel telt daarbij mee als eco-regeling. Indien er ook landschapselementen zijn die in de huidige vergroening mee mogen tellen voor de EA (zie ook GLMC 9) wordt hiervoor gecompenseerd om weer zo dicht mogelijk bij de huidige vergroeningseisen te blijven t.a.v. de invulling van de verzwaarde conditionaliteit.

³ In het keuzemenu voor ecoregelingen is een maatregel opgenomen voor areaal niet productieve elementen. Wanneer een ondernemer er voor kiest om meer landschapselementen op te nemen in zijn eco-regelingenplan dan de huidige vergroeningseis van 5% ecologisch aandachtsgebied voor bouwland, kan dit ingezet worden als een eco-regeling. Ook landschapselementen langs grasland tellen in de eco-regeling mee. Alleen het extra deel boven de 5% telt daarbij mee als eco-regeling. Indien er ook groenbemesters zijn die in de huidige vergroening mee mogen tellen voor de EA (zie ook GLMC 7) wordt hiervoor gecompenseerd om weer zo dicht mogelijk bij de huidige vergroeningseisen te blijven t.a.v. de invulling van de verzwaarde conditionaliteit.

4.2 Eco-regeling

Vleesveehouders die voldoen aan de conditionaliteit kunnen door het nemen van een aantal aanvullende maatregelen in aanmerking komen voor een extra vergoeding, de zgn eco-regeling. De eco-regeling is een keuzemenu met meerdere maatregelen die bijdragen aan de doelen milieu, klimaat en biodiversiteit. De veehouder heeft daarbij de keuze uit de maatregelen die hieronder staan beschreven (Figuur 3). De selectie van de maatregelen en de mate van inpasbaarheid en de kosten/baten zijn gebaseerd op de discussies in de consultatie- en verdiepingsbijeenkomsten en de toelichting die door de deelnemers van de online enquête is gegeven.

Maatregel	5. Milieu	6. Klimaat	7. Biodivers	kosten/baten	inpasbaarheid	Effect
Graslandmaatregelen						
Minimum aandeel blijvend grasland	+	+	+	0	+	+
Grasland >5 jaar extra belonen		+	+	0	+	+
Kruidenrijk grasland		+	+	-/+	-/+	+
Weidegang	+		+	0	-/+	+
Aanwezigheid landschapselementen			+	-/+	-/+	+
Bodembedekking toepassen	+	+	+	-/+	-/+	
Organische stof maatregelen gebruik van dierlijke mest	+		+	0	+	+
Organische stof maatregelen gebruik van vaste mest	+		+	0	+	+
Gebruik bodemduurzaamheidsinstrument en of nutriëntenbalans	+		+	0	+	0/+

Figuur 3. Kansrijke eco-maatregelen vleesveehouderij

Omdat de meeste bedrijven langjarig veel grasland in gebruik hebben, scoren deze maatregelen goed. Ook kruidenrijk grasland scoort goed omdat extensiever beheerd grasland tot op zekere hoogte goed ingepast kan worden in de bedrijfsopzet. Bedrijven beschikken zelf over organische mest, afhankelijk van de manieren waarop de dieren zijn gehuisvest is dit vaste mest of drijfmest. Ook het gebruik van een nutriëntenbalans is een maatregel die veel bedrijven bereid zijn te nemen of nu al toepassen. Slechts een beperkte groep vleesveehouders heeft een substantieel areaal bouwland in gebruik. Daarom hebben slechts 70 van de 141 deelnemers de vraag over toepassing van bodembedekkers beantwoord. Hiervan heeft wel 75% geantwoord deze maatregel te overwegen. Daarmee is deze maatregel zeker kansrijk voor degenen die bouwland in gebruik hebben.

Het bovengronds uitrijden van mest op veengrond is een maatregel die door 12 van de 18 respondenten werd genoemd. Omdat de groep vleesveehouders op veengrond een relatief kleine groep was in de enquête, kunnen hier geen conclusies aan worden verbonden.

Gemist worden maatregelen op het gebied van dierenwelzijn. De dieren lopen voornamelijk buiten en de kalveren blijven bij de koe. De meeste bedrijven hanteren een stalsysteem waarbij de dieren in een grote groepen vrij rond kunnen lopen.

4.3. Andere maatregelen

Vleesveehouders gebruiken maken in meer of mindere mate gebruik van gronden van derden voor begrazing of voederwinning. Voor begrazing van natuurgronden kan een graasdierpremie worden aangevraagd mits de dieren onafgebroken van 15 mei t/m 15 oktober deze terreinen begrazen. De geconsulteerde veehouders zijn kritisch over deze voorwaarden. De eis dat dieren onafgebroken van 15 mei t/m 15 oktober in natuurterreinen moeten grazen is niet altijd realistisch. Soms is het ook

noodzakelijk om dieren hier weg te halen om redenen waar je als ondernemer geen invloed op hebt. De voorwaarden en de administratieve handelingen voor de graasdierpremie kunnen onbedoeld tot fouten leiden, die vervolgens tot een korting op de premie én de betalingsrechten kunnen leiden. Een vereenvoudiging is wenselijk. Het bijzondere van de graasdierpremie is dat deze ongevoelig is voor duurzaamheidsinspanningen van de vleesveehouder. Terwijl dat wel de doelstelling is van het nieuwe GLB. Daarnaast wordt vee ingeschaard op percelen van derden zonder dat er sprake is van graasdierpremie of betalingsrechten. Het laten extensief begrazen van (natuur)terreinen (met of zonder graasdierpremie) zou op zichzelf al een activiteit moeten zijn die in kader van het GLB een positieve waardering verdient.

4.4 Scenario's

4.4.1. Algemene beschouwing

Hoe waarschijnlijk is het dat vleesveehouders daadwerkelijk gestimuleerd worden om maatregelen te nemen en te voldoen aan de voorwaarden voor conditionaliteit en de eco-regeling? De eisen voor de conditionaliteit is voor veel bedrijven haalbaar. De meeste bedrijven voldoen nu ook aan de vergroeningseisen omdat minimaal 75% van de grond als grasland in gebruik is. Voor bedrijven met minder dan 75% grasland is de eis van gewasdiversificatie (2 of 3 verschillende gewassen) en 5% ecologisch aandachtsgebied in veel gevallen haalbaar. Deelname aan de eco-regeling is interessant voor bedrijven en percelen met permanent grasland.

4.4.2 Minimum aandeel blijvend grasland

Het aandeel blijvend grasland op nationaal niveau mag niet meer dan 5% dalen onder het niveau van 2012. Komt dit lager uit dan zullen herstelmaatregelen worden genomen. Grasland wordt aangemerkt als blijvend wanneer het minimaal vijf jaar achtereen aansluitend is geteeld op hetzelfde perceel, herinzaai onderbreekt deze periode niet. Individuele bedrijven kunnen een veel hoger aandeel blijvend grasland hebben tot 100% aan toe. Een grote groep van de geënquêteerden tonen interesse in beloning om het aandeel blijvend grasland op hun bedrijf te vergroten. Grasland scoort op alle drie de verduurzamingsdoelen. Omzetten van grasland in bouwland resulteert in het algemeen in mineralenverliezen (minder op klei dan b.v. op zandgrond) en bij langdurig gebruik als bouwland kan het organische stofgehalte van de bodem afnemen als er geen aanvullende maatregelen worden genomen om dit tegen te gaan. Wat betreft de bijdrage aan de biodiversiteit zorgt blijvend grasland voor een beter bodemleven en is het soortenrijker dan tijdelijk grasland. Dit is goed voor insecten en (weide)vogels. Blijvend grasland zorgt voor meer vastlegging van koolstof en CO₂ en is dus effectief als klimaatmaatregel. Ook dat beter bestand is tegen uitdroging speelt een rol. Een ander positief punt is het minimale gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op grasland i.t.t. het gebruik op bouwland. Voor het rendement en inpasbaarheid scoort blijvend grasland neutraal. Voor percelen en regio's waar het gebruik als bouwland geen optie is scoort grasland positief t.a.v. rendement en inpasbaarheid. Door het afzien of beperken van herinzaai blijft de genetische voortuitgang door verdeling achterwege.

4.4.3 Grasland langer dan 5 jaar in stand houden

Bij een grote groep vleesveehouders is belangstelling voor de maatregel om grasland langer dan 5 jaar in stand te houden, we noemen dit langjarig grasland. Naast alle positieve eigenschappen van blijvend grasland zorgt langjarig grasland voor meer opbouw van organische stof dan grasland dat na vijf jaar wordt gescheurd. Langjarig grasland zorgt daarmee ook voor meer vastlegging van koolstof en CO₂ en is dus effectief als klimaatmaatregel.

4.4.4 Soortenrijk (kruidenrijk) grasland

De aanleg en het beheer van soortenrijk en of kruidenrijk grasland is een maatregel op perceelsniveau. Door de leeftijd, beheer en/of inzaai van meer grassoorten, (on)kruiden en vlinderbloemigen bevat blijvend grasland, meer biodiversiteit. Boven de grond uit dit zich in een grotere soortenrijkdom waardoor meer insecten worden aangetrokken. Onder de grond bevinden zich diep en ondiep wortelende grassen en kruiden die een positieve bijdrage leveren aan het bodemleven en de structuur van de bodem. De aanleg van soorten- en kruidenrijk grasland is mogelijk door inzaai van een BG 11 (meerdere grassoorten), door inzaai van mengsel van grassen en kruiden of door een gras/klavermengsel in te zaaien. Vervolgens is het van belang het kruiden- en soortenrijk gras in stand te houden. Instandhouding een maatregel die ook van toepassing is bij bestaande natuurlijke kruidenrijke graslanden

4.4.5 Weidegang toepassen

Weidegang wordt door het merendeel van de vleesveehouders als passende maatregel genoemd ter bevordering van biodiversiteit en versterking van het landschap. Weidegang is ook positief voor het milieu vanwege de ammoniakreductie doordat urine en mest niet vermengen. Door weidegang ontstaat een dichte graszode die de uitdroging van de bodem beperkt bij extreme hitte. Weidegang stimuleert het bodemleven en insecten en is daarmee ook goed voor (weide)vogels. Het bevordert de uitstoeling van gras en zorgt daarmee voor meer wortels en dus meer organische stof in de grond. Weidegang toepassen is een rendabele maatregel, maar voor het slagen wel sterk afhankelijk van weersomstandigheden, (vertrapping bij natte omstandigheden op kleigrond), verkaveling (grootte van de huiskavel en kavelpad) en de deskundigheid van de veehouder.

4.4.6 Landschapselementen

De aanwezigheid van landschapselementen of de aanleg ervan als vrijwillige (eco-)maatregel is veel genoemd in de online enquête. Voorwaarde is wel dat er een passende vergoeding is en dat dit niet leidt tot beperkingen anderszins. Daarbij wordt de opmerking gemaakt dat in bepaalde landschapstypen al veel landschapselementen aanwezig zijn en een toename niet per definitie een versterking van het landschap betekent. Het gaat vaak om landschapselementen die niet in eigendom of gebruik van de agrariër waardoor deze niet meegerekend worden in de huidige Gecombineerde Opgave. Ook bestaat de wens om sloten als landschapselement aan te merken.

4.4.7 Bodembedekking

Groenbemester

Bodembedekking in de vorm van een groenbemester levert in meerdere opzichten een bijdrage aan duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen. Er is een positief effect op de fysische bodemstructuur (o.a. verslemping, stuiven). Bodembedekking verkleint de kans op uit- en afspoeling van mineralen en residuen van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlakte- en ondiepe grondwater. De bodem kan meer water opvangen zodat het water langer wordt vastgehouden en de bodem minder snel uitdroogt. De benutting van mineralen is beter waardoor bespaard kan worden op de toediening van mineralen. Op de biodiversiteit heeft bodembedekking eveneens een positieve invloed. De bodembedekking zorgt voor een beter biotoop (beschutting, voedsel) voor akkervogels en andere dieren gedurende het jaar. Bodembedekking is minder interessant op kleigrond omdat de bodembedekker voor de winter wordt ondergeploegd.

4.4.8 Organische stof maatregelen dierlijke mest

Maatregelen om organische stof toe te voegen in de vorm van dierlijke mest kunnen op veel draagvlak rekenen en scoren relatief goed in de enquête. Het zijn deels maatregelen die nu ook al toegepast worden en waarvan de werking bekend is. De kanttekening die daarbij wordt gemaakt door de veehouders is dat met het toedienen van extra organische stof ook extra ruimte moet

komen in de gebruiksnormen om fosfaat toe te dienen omdat deze niet voldoende voor het gewas beschikbaar komen als volledig met organische meststoffen wordt bemest. Met inachtnaam van deze laatste kanttekening kan organische mest kunstmest vervangen.

4.4.9 Organische stof maatregelen Vaste mest

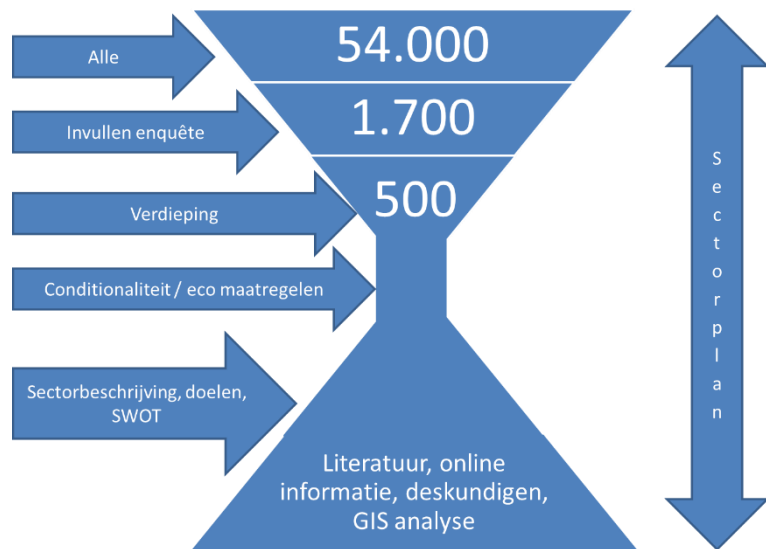
Veel vleesveehouders hebben de beschikking over vaste ruige mest, ook wel storrige mest genoemd afkomstig uit een (pot)stal zonder roosters. Ten opzichte van drijfmest bevat vaste mest meer organische stof en is deze positief voor de biodiversiteit.

4.4.10 Gebruik bodemduurzaamheidsinstrument en of nutriëntenbalans

Het gebruik van een bodemduurzaamheidsinstrument en of een nutriëntenbalans wordt nu al door veel vleesveehouders toegepast om de bemesting af te stemmen op de behoefte van het gewas. Het gebruik vergroot het bewustzijn van vleesveehouders over de aanwending en eventuele uitspoeling van niet-benutte nutriënten. Enkel en alleen het gebruik hiervan kan leiden tot efficiënter gebruik en minder uitspoeling. Door gericht bepaalde minimumwaarden of -scores te waarderen als eco-maatregel kan dit effect nog worden vergroot. Een grote meerderheid van de veehouders geeft aan hier niet voor te voelen.

5 Werkwijze en verantwoording

Het doel van de GLB pilot sectorale bouwstenen is het leveren van bouwstenen voor een duurzaam, doelmatig en boerderijproof GLB. Centraal staat een toekomstbestendige landbouw. Toekomstbestendig hebben we geïnterpreteerd als enerzijds rekening houdend met de omgeving waarin een boer of tuinder zijn bedrijf runt en daarmee uitvoering geeft aan de duurzaamheidsdoelen van het GLB als anderzijds een gezonde bedrijfseconomische basis. In deze sectorrapportage is uitgewerkt hoe dit zou kunnen voor de sector vleesveehouderij.

Figuur 4. Schematische weergave totstandkoming sectorplan

Draagvlak voor de sectorrapportage is essentieel. In eerste instantie draagvlak onder boeren en tuinders van wie straks in de nieuwe GLB periode vanaf 2023 een extra bijdrage aan de opgaven op het gebied van klimaat, milieu en biodiversiteit wordt gevraagd. In tweede instantie bij maatschappelijke organisaties, beleidsmakers en politiek. Om deze reden is er bij het uitwerken van de sectorrapportages gebruik gemaakt van een trechtermodel. Uitwerking van de GLB doelen tot uitwerking van zinvolle maatregelen en consultatie van boeren & tuinders over zinvolle (t.a.v. de doelen) en haalbare (t.a.v. de bedrijfsvoering) maatregelen.

5.1 Uitwerken doelen per sector

Voor de uitwerking van de doelen zijn verschillende bronnen geraadpleegd. Er is gestart met de Houtskool SWOT, welke in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is opgesteld door Wageningen Economic Research, en andere literatuurbronnen. Een overzicht van de geraadpleegde bronnen en experts is in bijlage 2 toegevoegd. Het projectteam van de GLB Pilot Sectorale bouwstenen heeft zich aanvullend op het raadplegen van de houtskool-SWOT laten informeren door middel van een toelichting van en gesprek met een van de onderzoekers / opstellers van de SWOT analyse.

Gebleken is dat deze onvoldoende geschikt is om op sectoraal of regionaal (bijv. naar bodemtype) niveau uitspraken te doen over de vertaling van de GLB doelen. Hiervoor zijn de door de Europese Commissie meegegeven indicatoren onvoldoende gedetailleerd. Voor meer gedetailleerde indicatoren zijn beperkte databronnen aanwezig. Om de doelen toch zo goed mogelijk uit te kunnen werken per sector of sector bodemtype combinatie zijn enerzijds experts geraadpleegd.

5.2 Consultatie van boeren & tuinders

Het GLB na 2022 is voor boeren en tuinders nog ver weg. Zeker met de grote vraagstukken en de discussies die in 2019 en 2020 actueel waren en zijn binnen de landbouwsector is de Nederlandse invulling voor het GLB na 2022 geen prioriteit voor veel boeren en tuinders. Daarnaast was er onder boeren en tuinders nog veel onbekend over de voorgenomen wijzigingen van het GLB en de ideeën hierover voor de Nederlandse invulling. Vanuit overheden en uitvoerende diensten zoals het ministerie van LNV, provincies en RVO is hierover in 2019 tot medio 2020 maar heel beperkt over gecommuniceerd. Om een bijdrage met voldoende diepgang in de materie van boeren & tuinders te krijgen in het project zijn een online enquête en bijeenkomsten georganiseerd. Om hier een brede en representatieve inbreng uit te krijgen zijn diverse communicatiemiddelen ingezet.

De online enquête en uitnodigingen voor bijeenkomsten zijn verspreid via de eigen projectwebsite www.glbuitdepraktijk.nl, nieuwsbrieven en communicatiekanalen (zoals Whatsapp groepen) van LTO Nederland en de drie regionale LTO organisaties, BoerenNatuur en RVO. Daarnaast zijn artikelen en advertorials gepubliceerd in offline en online agrarische vakmedia en is een social media campagne ingezet waarin de agrarische doelgroep gericht benaderd is met op maat gemaakte social media berichten. Ondersteunend aan deze communicatieactiviteiten zijn een animatie en een drietal video's met agrarisch ondernemers in de hoofdrol gemaakt. Deze zijn op het [Youtube kanaal van de pilot](#) gepubliceerd.

De social mediacampagne heeft door de gerichte aanpak een breed publiek bereikt. Een publiek van agrariërs en mensen met agrarische affiniteit. In totaal zijn 147.000 unieke social media profielen bereikt, hiervan hebben 73.500 mensen een actie ondernomen (zoals een video bekijken of op een link klikken), daarvan hebben 1.400 mensen de link naar de enquête of de agenda voor bijeenkomsten ingevuld of zich aangemeld.

In totaal zijn er 40 bijeenkomsten verspreid over de verschillende sectoren en landsdelen georganiseerd waarin er met ca 500 agrarisch ondernemers is gesproken over de invulling van het GLB na 2020. Deze werden door 51 vleesveehouders bezocht.

De online enquête is in totaal door 1723 agrarisch ondernemers ingevuld, waarvan 141 vleesveehouders.

Bijlage 1 Uitwerking Maatregelen

Graslandmaatregelen

	Graslandmaatregelen (blijvend grasland, langjarig grasland, soortenrijk en kruidenrijk grasland, weidegang)
Beschrijving	Blijvend grasland is grond met een overheersend natuurlijke of ingezaaide vegetatie van grassen of andere kruidachtige voedergewassen. De grond moet minimaal 5 jaar niet in de vruchtwisseling zijn opgenomen. Het grasland mag wel gescheurd worden, mits inzaai met gras en het niet om kwetsbaar grasland gaat. Overheersend betekent dat de vegetatie voor minimaal 50% bestaat uit grassen of andere kruidachtige voedergewassen. Pitrus, riet en heide worden niet gezien als kruidachtig voedergewas.
Onderbouwing bijdrage aan GLB doel 4, 5, 6	Blijvend grasland draagt in meerdere opzichten bij aan de duurzaamheidsdoelen. Door de permanente aanwezigheid van gras (ook in de winterperiode) wordt een bijdrage geleverd aan een duurzaam beheer van bodem en water. Op uitspoeling gevoelige gronden wordt voorkomen dat nutriënten uitspoelen. Op erosiegevoelige gronden wordt landdegradatie door wind- en watererosie voorkomen. Blijvend grasland draagt bij aan de organische stof opbouw waarmee ook CO ₂ vastlegging gepaard gaat. Tevens wordt een bijdrage geleverd aan de biodiversiteit door middel van het bieden van schuilgelegenheid (ruigte) en gevarieerder voedselaanbod door de stabiele ontwikkeling van het bodemleven (geen grondbewerking). Omdat blijvend grasland ouder dan 5 jaar is zal het soortenrijker zijn dan tijdelijk grasland (veelal monocultuur). Omdat dichtheid van de zode jaarlijks toeneemt worden er nauwelijks gewasbeschermingsmiddelen in blijvend grasland gebruikt.
Mogelijke invulling conditionaliteit	GLMC 1 Instandhouding blijvend grasland Behoud van het landelijk aandeel blijvend grasland ten op zichte van het totaal areaal landbouwgrond ten opzichte van het referentiejaar 2012. Dit percentage is 40,97%, bij een daling van 5% of meer volgt invoering van een omzetverbod en een herstelplicht. Het aandeel blijvend grasland per bedrijf verschilt per regio en per grondsoort. Er is bijv. minder blijvend grasland op grondsoorten die geschikt zijn voor de teelt van voedergewassen, met name snijmais (zand, löss en klei). Grasland is daar vaak opgenomen in de vruchtwisseling/ graslandvernieuwing cyclus. Ook bij gebruikmaking van de derogatie is er ruimte om 20% van de betaalde oppervlakte met voedergewassen in te vullen; grasland bereikt dan niet de status van blijvend grasland omdat het vóór het vijfde jaar wordt gescheurd. Er zijn bedrijven met 100% blijvend grasland (veenweide) en bedrijven met grasland waarvan 0% blijvend grasland.
Mogelijke invulling eco-regeling	Voor de invulling van de eco-regeling worden vier graslandmaatregelen onderscheiden. Deze maatregelen kunnen tevens gecombineerd worden. Blijvend grasland areaal staffel op bedrijfsniveau Het aandeel blijvend grasland per bedrijf varieert van 0 tot 100%. Om ondernemers te stimuleren op hun bedrijf meer blijvend grasland in stand te houden is een staffel van toepassing waarbij de vergoeding

toeneemt naarmate het aandeel blijvend grasland op bedrijfsniveau hoger is. Daarbij geldt de volgende indeling:

- 0 tot 20%
- 21 tot 40%
- 41 tot 60%
- 61 tot 80%
- >80%

Blijvend grasland ouder dan 5 jaar op bedrijfsniveau

Onderzoek (LBI, 2016) toont aan dat ouder grasland een hoger organische stof gehalte heeft, een beter vochthoudend vermogen heeft en een snellere waterinfiltratie kent. Dit alles zorgt voor een betere sponswerking van de bodem die daarmee klimaatrobuuster is; dit is ook bevorderlijk voor de aanwezigheid van regenwormen die weer van belang zijn voor (weide)vogels. Naarmate grasland ouder is, kwalificeert het beter op bovenstaande eigenschappen. Stimulering van langjarig grasland (> 5 jaar) voorkomt dat ondernemers direct na 5 jaar het grasland scheuren.

- 5 -6 jr
- 6-7 jr
- 7-8 jr
- 8 jr

Soortenrijk (kruidenrijk) grasland op perceelsniveau

Door de leeftijd, beheer en/of inzaai van meer grassoorten, (on)kruiden en vlinderbloemigen bevat blijvend grasland, meer biodiversiteit (soortenrijkdom: planten en insecten). Boven de grond uit dit zich in een grotere soortenrijkdom waardoor meer insecten worden aangetrokken. Onder de grond bevinden zich diep en ondiep wortelende grassen en kruiden die een positieve bijdrage leveren aan het bodemleven en de structuur van de bodem. ⁴ Soorten- en kruidenrijk grasland ontstaat door gebruik te maken van:

- BG 11 mengsel (m.n. meer gras soorten)
- Kruidenrijk (natuurlijk)
- Kruidenrijk (inzaai)
- Vlinderbloemigen (o.a. grasklaver)

Weidegang, na-weiden

Weidegang en na-weiden passen prima bij blijvend grasland, de zode wordt dichter en draagkrachtiger door weiden en droogt minder snel uit. Het bodemleven vaart er wel bij door dat de mest gescheiden van urine de bodem bereikt, maar ook het leven op de bodem profiteert hiervan. Omdat er door het vee meer ruwvoer wordt opgehaald en mest gebracht is er minder energie nodig voor ruwvoerwinning en mest aanwenden.

- Weidegang
- Naweiden van de groenbemester
- Uitgesteld maaien/ mozaiekbeheer

Kosten – baten analyse (€ / ha) eco-regeling	Graslandmaatregelen zijn kostenneutraal of licht positief.
Mogelijke relatie met ANLB	Kruidenrijk grasland (natuurlijk) is in de daarvoor aangewezen gebieden een beheerpakket in het ANLB in combinatie met weidevogelbeheer.
Mogelijke relatie met pijler 2 niet grondgebonden	Investerings in drainage, bekalking en goede ligging (afwatering). Vrijwillige kavelruil kan ervoor zorgen dat de huiskavel wordt vergroot en daarmee de mogelijkheden om te beweiden groter worden. Dit stimuleert (blijvend) grasland en weidegang.
Relevante wet- en regelgeving	<p>De melkveehouderij in Nederland maakt gebruik van derogatie t.a.v. het gebruik van dierlijke mest. Een voorwaarde hierbij is het aanhouden van een areaal van 80% grasland. Dit is een jaarlijkse opgave via de Gecombineerde Opgave, maar is niet per definitie gelijk aan blijvend grasland. Derogatie kan blijvend grasland stimuleren, maar tegelijkertijd blijft één keer per vijf jaar scheuren ook mogelijk.</p> <p>Het aandeel blijvend grasland binnen het landelijk landbouwareaal mag als voorwaarde binnen het huidige GLB per lidstaat niet te veel dalen. Nederland heeft er in 2015 voor gekozen om het aandeel blijvend grasland op nationaal niveau te monitoren. Dit is net als tijdens de vorige GLB-periode (2005-2014).</p> <p>Als het aandeel blijvend grasland landelijk krimpt, onderneemt Nederland actie richting de individuele landbouwers. Bij een daling van 5% of meer ten opzichte van het referentiejaar 2012 (40,97%) moet Nederland een omzetverbod en een herstelplicht invoeren.</p> <p>Natura 2000-gebieden</p> <p>Blijvend grasland in Natura 2000-gebieden wordt anders behandeld dan blijvend grasland daarbuiten. Binnen Natura 2000 is blijvend grasland beschermd. Dit wordt gezien als kwetsbaar grasland dat in stand moet blijven. Ook het scheuren van blijvend grasland in Natura 2000-gebied en weer inzaaien mag niet. Dit wordt ook wel ploegverbod genoemd. Bepaalde vormen van lichte grondbewerking mogen wel. Met lichte grondbewerking bedoelen we technieken voor graslandvernieuwing, waarbij de ondergrond vrijwel onberoerd blijft en er altijd een dekkende vegetatie zichtbaar blijft. Andere vormen van mechanische grondbewerking zijn niet toegestaan.</p>
Praktische inpasbaarheid	<p>Grasland is gemeen goed op graasdier-/ melkveebedrijven. Blijvend grasland vaagt ondernemerskwaliteiten om het in goede conditie en productief te houden over een periode van minimaal 5 jaar.</p> <p>Ouder grasland heeft een gelijke productie, zowel kwalitatief als kwantitatief, in vergelijking met jong grasland bij gelijke bemesting niveau. Vlinderbloemigen zijn een aanvulling op de eigen stikstof productie en wortelen dieper, hetgeen positief is voor de structuur van de grond en de droogte resistentie. Kruidenrijk grasland scoort ook op deze onderdelen en is daarnaast smakelijk voor het vee. Ook weidevogels hebben baat bij ouder grasland, vanwege een rijker bodemleven dat positief is voor hun voedselvoorziening.</p> <p>Op veengrond is grasland het standaard gewas omdat andere gewassen minder goed passen op deze grondsoort. Op klei, zand en löss is vruchtwisseling met snijmais een veel toegepaste methode vanwege de oogstzekerheid en het rantsoen van het vee.</p>

	<p>Voor gemengde bedrijven (b.v. akkerbouw/ melkvee) en melkveebedrijven met meer dan 20% areaal voedergewassen is blijvend grasland minder inpasbaar, omdat het in de vruchtwisseling van het akkerbouwbedrijf wordt opgenomen en daarmee de 5 jaar instandhouding niet bereikt.</p> <p>Blijvend grasland is met in acht name van bovenstaande goed inpasbaar voor melk- vleesvee- en schapenhouders.</p>
Controleerbaarheid / verifieerbaarheid	Blijvend graslandsland areaal en leeftijd d.m.v. perceelsregistratie vastleggen. Monitoring m.b.v. remote sensing (m.b.v. satellieten).

1. Landschapselementen

Maatregel	Landschapselementen (niet-productieve elementen)
Beschrijving	<p>Minimumaandeel landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen of oppervlakten. Behoud van landschapselementen. Verbod op snoeien in de vogelbroedperiode. Instandhouding van niet-productieve kenmerken en oppervlakte ter verbetering van de biodiversiteit op landbouwbedrijven.</p>
Onderbouwing bijdrage aan GLB doel 4, 5, 6	<p>Klimaatadaptatie en -mitigatie; Ontwikkelingen als schaalvergroting en intensivering zijn doorgaande ontwikkelingen in de landbouw. Dit kan een bedreiging vormen voor de biodiversiteit in landbouwgebieden. Het beschermen en behouden van leefgebieden is het uitgangspunt bij de inzet en het behoud van landschapselementen. Daarnaast levert het een bijdrage aan het vastleggen van CO₂. Behoud natuur en biodiversiteit; Vertrekpunt van het Nederlandse natuur- en landschapsbeleid zijn de internationale verplichtingen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn voor de instandhouding van soorten en habitattypen. Deze verplichtingen vloeien voort uit Europese afspraken. Het aantal insecten loopt terug, weidevogels hebben het zwaar, het bodemleven verschaalt en bepaalde plantensoorten sterven uit. Om deze reden wordt er ook steeds meer ingezet op het samenspel tussen natuur en landbouw. Landschapselementen dragen bij aan dit samenspel en het in stand houden van soorten en habitattypen. Ze zorgen voor een habitat voor insecten, vogels etc., zodat er ruimte is om te (over)leven.</p>
Mogelijke invulling conditionaliteit	<p>GLMC 9 Instandhouding van niet-productieve kenmerken en oppervlakte ter verbetering van de biodiversiteit op landbouwbedrijven. Minimumaandeel van 5% van het landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen of oppervlakten; Sloot ook meenemen als niet-productief element. Indien groenbemers als niet-productief element worden ingezet dan geldt een wegingsfactor van 0,3</p>
Mogelijke invulling eco-regeling	<p>Beloning voor hoger percentage niet-productieve elementen. Dit kan zowel in de vorm van landschapselementen als in de vorm van groenbemers met wegingsfactor 0,3.</p>
Kosten – baten analyse (€ / ha) eco-regeling	<p>€600,- per ha, waarbij een vermenigvuldigingsfactor wordt gehanteerd afhankelijk van het element.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • 1,5 voor vijvers en poelen • 2 voor heggen en houtwallen • 1,5 voor solitaire bomen en boomgroepen • 1 voor sloten
Mogelijke relatie met ANLB	In het ANLb zit ook beheer van landschapselementen. Het ANLb stelt echter voorwaarden aan karakter, omvang en onderhoud waar vervolgens een (hogere) vergoeding tegenover staat. In de eco-regeling is enkel de aanwezigheid zonder kwalitatieve eisen maatgevend.
Mogelijke relatie met pijler 2 niet grondgebonden	n.v.t.
Relevante wet- en regelgeving	De vergroeningsmaatregelen werden in de hervorming van 2013 geïntroduceerd (EC COM 1307/2013) en traden in januari 2015 in werking. Onderdeel hiervan is minimaal 5% aan ecologische aandachtsgebieden (EA) in stand houden. Regels ter bescherming van de natuur (Wet natuurbescherming), paragraaf 2.2. Samenhang met overig beleid en andere wetgeving, paragraaf 6.6.2. Beschermd landschapsgezichten
Praktische inpasbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Bestaande landschapselementen in agrarisch gebied kunnen worden opgenomen mits deze niet in eigendom zijn van derden • Nieuwe landschapselementen in agrarisch gebied zijn vooral inpasbaar op perceelsranden, overhoeken en grenzend aan het erf. • Voor het wel of niet aanleggen van nieuwe landschapselementen geldt vaak een economische afweging. Landbouwgrond waar gewassen op geteeld kunnen worden, die wordt omgezet naar niet-productieve grond, kost de agrariër geld. Als dit opbrengstverlies financieel wordt gecompenseerd zal deze eerder geneigd zijn om dit te doen. Naarmate de grond duurder is of het saldo van de gewassen hoger is zal een agrariër minder genegen zijn om landschapselementen aan te leggen.
Controleerbaarheid / verifieerbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • BRP als uitgangspunt en luchtfoto monitoring op instandhouding. Aangevuld met veldwaarnemingen waar het niet op afstand kan • Faunafonds gebruik laten maken van kaarten GDI • Gebiedsaanpak: alleen gemeten kadastrale agrarische percelen worden meegenomen in toekennen van subsidies.

Bodembedekking

Maatregel	Bodembedekking
Beschrijving	Het begroeid houden van bouwland gedurende de periode dat er geen (hoofd)gewas staat.
Onderbouwing bijdrage aan GLB doel 4, 5, 6	<ul style="list-style-type: none"> • Bodembedekking heeft een positief effect op de fysische bodemstructuur (o.a. verslumping, winderosie).

	<ul style="list-style-type: none"> • Bodembedekking werkt positief op de vochtregulatie in de grond. • Bodembedekking verkleint de kans op uit- en afspoeling van mineralen en residuen van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlakte- en ondiepe grondwater en verkleint daarmee de kans op emissie. Hierdoor wordt ook de mineralen efficiëntie hoger wat het mineralenverbruik kan verminderen. • Bodembedekking zorgt voor een beter biotoop voor akkervogels en andere dieren gedurende het jaar en daarmee tot een verbetering van de biodiversiteit.
Mogelijke invulling conditionaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • GLMC 6: voorkomen bodemdegradatie • GLMC 7: tegengaan van kale grond tijdens kwetsbare perioden. • GLMC 9: minimum aandeel niet-productieve elementen (Ecologisch Aandachtsgebied)
Mogelijke invulling eco-regeling	<p>Het positieve effect (de effectiviteit) van bodembedekking is afhankelijk van diverse factoren, o.a.</p> <ol style="list-style-type: none"> het type gewas: een monocultuur biedt minder voordelen dan een divers samengesteld gewas. het tijdstip van vernietiging van het gewas. In stand houding tot aan de volgteelt heeft meer voordelen dan vernietiging op een eerder moment. Daarentegen moet het de bedrijfszekerheid van de volgteelt niet frustreren. het aandeel van het bedrijf waarop een bodembedekker wordt toegepast. Te denken valt aan een puntensysteem waarin alle variabelen tot uitdrukken komen.
Mogelijke relatie met ANLB	Regelingen voor voedselakkers en akkerranden
Relevante wet- en regelgeving	BGM besluit: Artikel 6b Besluit gebruik meststoffen :
Praktische inpasbaarheid	<p>Op gronden en bij teelten met een voorjaars hoofdgrondbewerking (zand, löss, dalgrond, lichte zavel) vraagt de inpassing van deze maatregel minder aanpassingen dan op bedrijven en teelt met een najaars hoofdgrondbewerking. Op deze gronden lijkt dit alleen haalbaar op bedrijven met NKG.</p> <p>Daarnaast is de praktische inpasbaarheid beter bij relatief vroeg geogste gewassen. Verder is het inzaaien van fijnzadige gewassen na een overwinterde groenbemester een uitdaging, waarbij een droog voorjaar extra risico geeft.</p> <p>Mogelijkheden liggen voor winterbedekking liggen gewassen die in de zomer of het vroege najaar het veld ruimen</p> <p>Specifiek voor de bloembollenteelt geldt dat inzaai van een bodembedekker vanaf 15 juni mogelijk moet zijn (thans is dit 15 juli). Alleen dan is het mogelijk om het de ingezaaide grond acht weken in stand te houden</p>
Controleerbaarheid / verifieerbaarheid	BRP registratie
Overige opmerkingen	Bodembedekkers worden toegepast in verschillende perioden en in diverse typen gewassen (akkerbouw, vollegrondsgroenten,

	bloembollen, boomteelt & vaste planten). Dit vraagt om een regeling die tegemoet komt aan de diverse toepassingen.
--	--

Organische stof maatregelen

Maatregel	Organische stof maatregelen
Beschrijving	<p>Meststoffen met een hoog os% hebben een positief effect op de bodemkwaliteit. Voorbeelden van deze meststoffen zijn storrijke mest, compost en bokashi. Hoofdzakelijk om economische redenen zijn deze meststoffen echter minder in trek en wordt bijna altijd gekozen voor drijfmest.</p> <p>Daarnaast vraagt een structureel gebruik ook structurele aanpassingen in de benadering van bemesting, omdat de mineralen in deze bemesting langzamer vrijkomen. (het voedt de bodem, niet de plant). Veel agrariërs beschouwen het gebruik van met name compost daarom als complementair aan de reguliere bemesting. Door de (fosfaat) normering is er hiervoor vaak te weinig (wettelijke) ruimte, ondanks dat veel bedrijven positief staan ten opzichte van het gebruik van compost en storrijke mest.</p>
Onderbouwing bijdrage aan GLB doel 4, 5, 6	<ul style="list-style-type: none"> • Het structureel gebruik van meststoffen met een hoog % OS leidt uiteindelijk tot een stijging van de hoeveelheid OS in de bodem. Deze verhoging leidt tot: • een verbetering van het waterbufferend vermogen, waardoor er minder uitspoeling plaatsvindt (minder emissie) en de kans op droogteschade wordt beperkt. • stimulering van het bodemleven, waardoor er meer mineralen voor de plant beschikbaar komen. • Meer bodemleven betekent i.h.a. ook een grotere weerbaarheid van het gewas, hetgeen een positief effect heeft op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.
Mogelijke invulling conditionaliteit	Geen
Mogelijke invulling eco-regeling	<p>Bedrijven die een hoog percentage van hun fosfaat aanvoeren via storrijke mest en/of compost belonen.</p> <p>De fosfaatnormering in de Meststoffenwet is voor het overgrote deel van de bedrijven de beperkende factor voor de aanvoer van meststoffen.</p> <p>Door de vergoeding te koppelen aan het percentage van de totale fosfaatruimte dat met storrijke mest en/of compost wordt het economische nadeel tov het gebruik van drijfmest geminimaliseerd.</p> <p>Bij de bepaling van de hoogte van de vergoeding kan met de onderstaande variabelen rekening worden gehouden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een drempelwaarde waar beneden er geen recht op vergoeding is (bijv. 20%). Deze drempelwaarde is ook van belang ivm de fosfaatvrije voet voor compost en de extra fosfaatruimte bij gebruik van storrijke mest. • een staffel in de vergoeding die evenredig is met het aandeel van het fosfaatgebruik uit compost en storrijke mest • een extra vergoeding voor bedrijven die een bijzonder hoog percentage van hun fosfaatgebruik uit deze meststoffen halen,

	<p>omdat dit een structurele aanpassing van de bemestingsstrategie (en daarmee van de bedrijfsvoering vraagt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Differentiatie in de vergoeding voor storrijke mest en compost, omdat de kosten per kg effectieve os uiteenlopen, evenals de resterende aanvoermogelijkheden voor aanvullende meststoffen. (fosfaat-stikstofverhouding is verschillend).
Kosten – baten analyse (€ / ha) eco-regeling	<p>Aanvoer organische stof (bijv. compost, vaste mest, Bokashi) zonder onderwerkverplichting waarden tegen € 115,60 / ha</p> <p>Aanvoer vaste mest met onderwerkverplichting waarden tegen € 495,40 / ha</p>
Mogelijke relatie met ANLB	Regeling voor stimulering gebruik ruige stalmest
Relevante wet- en regelgeving	<ul style="list-style-type: none"> • Meststoffenwet: fosfaatsnormen • Compostvrijstelling meststoffenwet • Artikel 4 ev. Besluit gebruik meststoffen
Praktische inpasbaarheid	In principe breed inzetbaar, maar vraagt kennis en soms een aanpassing van de lange termijn strategie tav bemesting en bodemgezondheid. Op zandgronden is de inzet landbouwkundig eenvoudiger dan op kleigronden. (grondbewerking, aslasten).
Controleerbaarheid / verifieerbaarheid	Alle mestaanvoer wordt middels mestcodes geregistreerd en is al beschikbaar bij RVO. Dit gecombineerd met de jaarlijkse gebruiksnormenberekening leidt tot het % fosfaat uit storrijke mest en/of fosfaat.

Gebruik bodemduurzaamheidsinstrument of nutriëntenbalans

	Gebruik bodemduurzaamheidsinstrument of nutriëntenbalans
Beschrijving	<p>Gebruik van het landbouwbedrijfsduurzaamheidsinstrument voor nutriënten. Doel is duurzaam beheer van bodem en nutriënten, een gezonde bodem is van invloed op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het leveren van productie (voedsel, veevoer, biobrandstof en vezel); • het zorgen voor schoon water en het reguleren van de waterhoeveelheid; • het zorgen voor bodembiodiversiteit en de habitat voor het bovengrondse ecosysteem; • het vastleggen van koolstof en het verminderen van broeikasgasemissie; • kringlopen en hergebruik van voedingstoffen.
Onderbouwing bijdrage aan GLB doel 4, 5, 6	<p>Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen;</p> <p>De kwaliteit van bodems staat door intensief gebruik onder druk. Hierdoor kunnen bodems steeds minder voorzien in essentiële ecosysteemdiensten. Denk aan voedselproductie, waterregulering, de productie van schoon (drink)water, het tegengaan van klimaatverandering, behoud van biodiversiteit en landschappelijke waarden. Duurzaam bodembeheer is een belangrijk deel van de oplossing voor het probleem. Het duurzaamheidsinstrument invullen en acteren op de uitkomsten zorgt voor beter bodembeheer.</p> <p>Klimaatadaptatie en -mitigatie;</p>

	<p>Een goede bodemkwaliteit is ook van invloed op het tegengaan van klimaatverandering door het vastleggen van koolstof (organische stof opbouw) en het verminderen van broeikasgasemissie.</p> <p>Behoud natuur en biodiversiteit;</p> <p>Een goede kwaliteit bodem zorgt voor bodembiodiversiteit en de habitat voor het bovengrondse ecosysteem.</p>
Mogelijke invulling conditionaliteit	<p>GLMC 5</p> <p>Bepalen welk instrument gebruikt wordt en of er voorwaarden gesteld worden aan de scores. Nutriënten/organische stof balans.</p> <p>Gebruik bodemduurzaamheidsinstrument en of nutriëntenbalans, geen minimum score voor basispremie.</p>
Mogelijke invulling eco-regeling	<ul style="list-style-type: none"> • Gebruik bodembeoordelingsinstrument en of nutriëntenbalans en of organische stof balans • Betere scores dan minimum via vrijwillige maatregelen belonen • Betere score dan bedrijfsreferentie belonen
Kosten – baten analyse (€ / ha) eco-regeling	<p>Veel ondernemers maken een bemesting plan en/of invullen kringloopwijzer in. Dit is dus kostenneutraal, betere scores belonen is een plus.</p>
Mogelijke relatie met ANLB	<p>Geen</p>
Mogelijke relatie met pijler 2 niet grondgebonden	<p>Geen</p>
Relevante wet- en regelgeving	<p>Mestwetgeving: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/mest</p> <p>Kringloopwijzer: https://mijnkringloopwijzer.nl/</p>
Praktische inpasbaarheid	<p>Kennis over bodemleven en fysiologie is te beperkt om daar beleid op te maken en regels aan te koppelen. Natuur is niet in regels te vatten. De lat kan ook te hoog liggen voor een regio, je moet ook een kans krijgen om de nutriëntenbalans op orde te krijgen en hierdoor de beloning niet (gedeeltelijk) mis te lopen. Het heeft tijd nodig en dit is een proces van jaren. Ook rekening houden met extreme jaren, waardoor het niet mogelijk is aan gestelde eisen te voldoen. Nutriënten zijn uitspoelings gevoelig. De laatste jaren heeft het klimaat (weersomstandigheden) laten zien dat ze kunnen veranderen (excessen) daarop kun je je nutriëntenbalans niet koppelen. Dit is veel te weers- / groeiseizoen gevoelig.</p> <p>Er zit verschil in op welke grondsoort je boert. Op zandgrond is het al snel overschot, omdat wat teveel is wegspoelt. Op b.v. veengrond en kleigrond worden nutriënten opgeslagen. Daar zit toch een wezenlijk verschil in.</p> <p>Een minimum score is gevaarlijk omdat er regionale verschillen zijn. Vaak afhankelijk van grondsoort en voorgaande teelt(en). Boeren in bepaalde gebieden kunnen wellicht per definitie niet aan een norm voldoen. Terwijl als de norm zo wordt aangepast (versoepeld) dat iedereen er aan kan voldoen de prikkel tot verbetering weg is.</p>
Controleerbaarheid / verifieerbaarheid	<p>Ingevuld bodemduurzaamheidsinstrument en/ of nutriëntenbalans en/ of organische stof balans.</p>

Bijlage 2 Bronnen

- CBS: Statline (2020): Landbouwtelling Landbouw; gewassen, dieren en grondgebruik naar gemeente, Gebruik gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw www.statline.nl.
- Eurofins, ErikJan van Huet Lindeman
- Klimaatberaad, www.klimaatakkoord.nl *Klimaatakkoord 2019*.
- Louis Bolk Instituut (2016) Eekeren, N.J.M. van, G. Iepema, B. Domhof. 2016. *Goud van Oud Grasland: Bodemkwaliteit onder jong en oud grasland op klei*.
- Louis Bolk Instituut en WUR, Jan Willem Erisman, Anne van Doorn. *Het GLB na 2020: Mogelijkheden voor biodiversiteit, bodem en klimaat*.
- Louis Bolk Instituut (2019): Chris Koopmans en Mieke van Opheusden *Organische stof in de Nederlandse bodem-Feiten en discussie in perspectief*.
- Louis Bolk Instituut (2019): Eekeren, N.J.M. van, T. Visser. 2019. *Memo: Invulling Kruidenrijk grasland: Definitie, randvoorwaarden en borging*.
- LTO-Nederland (2019): Vakgroep vleesveehouderij, Verantwoorde kwaliteit van dichtbij.
- Ministerie van I & W: Kenniscentrum Infomil: www.infomil.nl.
- Ministerie van LNV (5 november 2018) *Brief van Minister Schouten aan de Tweede Kamer inzake Reactie op rapporten Wageningen University & Research en Louis Bolk Instituut inzake impact assessment nieuwe GLB*
- Planbureau voor de Leefomgeving (2020), F. van Gaalen, L. Osté en E. van Boekel, *Nationale Analyse Waterkwaliteit*.
- RVO: Basisregistratie Percelen 2017-2019
- RVO (2014): A. Moerkerken, T. Gerlagh, G. de Jong en A.D. Verhoog, *Energie en klimaat in de agrosectoren*.
- WUR: informatie over de agro-sector www.agrimatie.nl.
- WUR (2019), Willy Baltussen, Mariët van Haaster-de Winter, Nico Bondt, *Kansen voor vleesvee*
- WUR (2019) Petra Berkhout, Anne van Doorn, Floor Geerling-Eiff, Harold van der Meulen, Gemma Tacken, Gabe Venema, Theo Vogelzang *Een houtskoolschets van de SWOT voor het GLB*.
- WUR (2018), Ida Terluin, Petra Berkhout, Jakob Jager en Harold van der Meulen. Verkenning gevolgen GLB-voorstellen voor landbouwincomens in Nederland.
- Online-enquête Pilot sectorale bouwstenen (www.glbuitdepraktijk.nl).
- Consultatie- en verdiepingsbijeenkomst vleesveehouders.